

„LEHETETLEN” KAPCSOLATOK
„LEHETETLEN” IDŐKBEN* (IV.)

*Jegyzetek a XIX. századi horvát folyóiratok
magyar és magyar—horvát anyagáról*

BOSNYÁK ISTVÁN

V. DUALIZMUS, REALIZMUS

Az 1867-es és az 1868-as, kettős kiegyezés, illetve a dualisztikus Osztrák—Magyar Monarchia megalakulása horvát—magyar viszonylatban csak szentesítette azt az állapotot, amely *ellen* az 1861-es szábor nevezetes 41. cikkelye íródott.

A Monarchia ugyanis mint a két, belügyeiben független, a külügy-hadügy-pénzügy „szentháromságban” viszont közös tagország uniója „a két ország uralkodó osztályainak volt a szövetsége, amellyel az elnyomott osztályok és az elnyomott nemzetiségek feletti hatalmukat ismét megerősítették” (Unger—Szabolcs, i. m. 211—212. p.). S míg Világos előtt Bécs bizonyos taktikai engedményeket biztosított a nemzetiségek számára — hogy a magyar rebellió ellen fordíthassa őket —, most a két megbékélt államhatalom közös erővel sújt le a továbbra is *többségben* levő „kisebbségekre”.

E közös stratégiának volt igen jellemző — s a két államhatalom szempontjából nézve igen „logikus” — kifejezője a Monarchia megalakulása után gyorsan meghozott és királyi szentesítést nyert 1868-as nemzetiségi törvény. „...»A nemzeti egyenjogúság tárgyában« hozott törvény (...) első és legszembetűnőbb vonása, hogy politikailag továbbra sem ismeri el a nemzetiségeket. Jogokat, »egyenjogúságot« — bizonyos korlátozással — a nyelvhasználat tekintetében biztosít. Az országgyűlés tehát a régi, az »egy politikai nemzet« koncepciója alapján szeretett volna megértésre jutni a lakosság többségét kitevő nemzetisé-

* Befejező rész

gekkel. A törvénynek már a reformkorszakban feltűnt alap gondolatát most így fogalmazták meg: a magyarok és a nemzetiségek »politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatlan, egységes magyar nemzetet, amelynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozik is, egyenjogú tagja« (...) Nem számíthatott jó előjelnek a jövőre nézve, hogy a nemzetiségi törvényt az elégedetlen nemzetiségi képviselők szavazatai ellenére fogadták el» (Unger—Szabolcs, i. m. 215—216. p.).

Igaz, a horvátok, illetve a Horvát-Szlavónország státusa valamelyest előnyösebb volt, mint a többi nemzetiségé és nemzetiségi területé. Erdélyvel ellentétben például, amelyet a kiegyezés után szervesen Magyarországba integráltak, a horvát területek magyar érdekszférában maradó részei — kifejezettebben, mint az osztrák érdekövezetben maradt Dalmácia és Isztria — viszonylagos autonómiát kaptak, Horvát-Szlavónország formálisan Magyarország „társországa” lett, külön tartományi kormányral, horvát bánnal és horvát miniszterrel az országos kormányban. Az ilyen státus következtében a kiegyezés utáni évtizedek mégiscsak számos pozitívumot hoztak a horvát közéletbe az illírizmussal szembe, illetve az abszolutizmus időszakához viszonyítva: „A magyar államon belül a horvátok politikai néppé váltak (a többi »nemzetiségnek« a magyarok ezt nem akarták elismerni az államukban); sőt mi több, elismerték Horvátország jogát a Határőrvidékre és Dalmáciára; a horvát nyelv a közéletben is elnyerte jogait (mind az autonóm, mind a közös ügyek intézésében, mind pedig a honvédelemben); a horvát szábornak törvényhozó hatalma volt az autonóm ügyekben; törvényesítették a horvát nyelv használatát a közös magyar—horvát parlamentben; végül előírták a horvát zászló és címer használatát» (I. Frangeš, i. m. 259. p.).

E viszonylagos autonómia ellenére a nevezetes 42. cikkely alapintenciója — csupán a közös király személyére redukálni a magyar—horvát államjogi viszonyokat, vagyis kiegyenlíteni a magyarok és a horvátok politikai szerepét a Habsburg-birodalmon belül — továbbra is aktuális maradt a kiegyezés utáni évtizedekben, hogy majd a századvégen — a csehek jóval korábbi példáját követve — a dualisztikus Monarchia dualisztikus berendezésének követelésében kulmináljon.

Ez az alapvető államjogi ellentét a kiegyezés után, s főként Ivan Mažuranić 1873—1880 közötti bánása idején horvát részről a nemzeti kultúra további intézményesítésében találta meg bizonyos mértékű feloldódását — e folyamat csúcspontja az 1874-ben megalakult, három fakultásból álló horvát Univerzítás —, míg a Tisza-kormány erőteljesen magyarosító időszakával (1875—1890) részben egybeeső Héderváry-bánság „(1883—1903) ilyen szempontból is visszalépést eredményezett”. Következésképp a domináns politikai-államjogi ellentét kiéleződését is a khuenizmus, avagy „a XIX. századi horvát történelem legsötétebb időszaká” (I. Frangeš, i. m. 267. p.) idején.

Vizsgálódásunk szempontjából tehát természetszerűnek mondható, hogy akárcsak a forradalom előtti évtizedekben, majd az abszolutizmus korában, úgy e harmadik nagy kapcsolattörténeti időszakban sem a spontán és közvetlen, hanem csakis a visszafogott, politikai okok miatt fékezett vagy meg is akadályozott irodalmi-kulturális kontaktálás tanúi lehetünk a horvát periodika ekkori dokumentumainak lapozgatása közben.

Ehhez az alapvető hátrányos körülményhez viszonyítva csupán harmadrendű fontossággal bír az ekkori irodalmi kapcsolatok *irodalomtörténeti* meghatározottsága, nevezetesen a már említett tipológiai aszinkron: e negyedszázadnyi időszakban a horvát irodalomban a romantikával elegy realizmus dominál, s a romantika és a realizmus előremutató, modern ellenreakciói majd csak a századvégen jelentkeznek.

Mert igaz ugyan, hogy a kiegyezéssel „véglegesen szertefoszlottak az utolsó illír ábrándok is, hogy átadják helyüket a realizmusnak — mind a politikában, mind az irodalomban” (M. Živančević, i. m. 46. p.). Az iparosodás, polgárosodás, urbanizálódás horvátországi, a magyarországinál is kifejezettebb „késése” azonban ezt az átváltást is késleltette, s amikor az 1870-es években — az ún. „Šenoa-évtizedben” — sor is kerül rá, a romantikától való elrugaszkodás akkor sem következik be. „A horvát irodalomban a realizmus sem lehetett absztrakt módon »tiszta«. A kiegyezéses Horvátország szerény társadalmi alapzatára támaszkodva a realizmusnak igen gyorsan, és Šenoa pontos meglátásai ellenére is, vissza kellett térnie a romanticizmushoz, illetve, ahogy akkoriban nevezték, az idealizmushoz. (...) A realizmus kritikus: eleméz, lemér ítélkezik. Ellentétben a romantikus képzelettel, az ő terepe a valóság; ellentétben az eszménnyel, az ő célja az igazság. Viszont a politikához kötődve — mégpedig ahhoz a nemzeti politikához, amely kénytelen tisztelni a fennálló valóságot, noha ugyanakkor szeretné megváltoztatni is —, a horvát irodalmi realizmus, akárcsak a politika is, az eszményt tartja meg céljaként. Ez a realizmus tudatában van, hogy mi lenne a művészi feladata, de ugyanakkor azt is tudja, mik az objektív lehetőségei. (...) Ez egyébként a horvát realizmus egyik alapvető jellegzetessége. (...) a realizmus az életet az eszményítés elemei nélkül festi, a horvát realizmus viszont az életnek ilyen ábrázolását nem vállalhatta. Innen utilitarista, didaktikus, sőt romantikus jegyeinek elkerülhetetlen jelenléte” (I. Frangeš, i. m. 222., 476. és 478. p.).

A horvát irodalomtörténet e csaknem negyedszázados időszakban kilenc folyóiratot tart számon, ezek nagyobbik hányada azonban csupán néhány évfolyamot ért meg. Nyilván azzal az irodalomszociológiai körülménnyel függ ez össze, hogy a realizmus egész korszakában Horvátországban több előfizetője volt a német, mint a horvát lapoknak és folyóiratoknak (I. Frangeš, i. m. 236. p.).

Így aztán a fiatalok orgánusaként induló s a későbbi neves redaktor,

Vjekoslav Klaić szerkesztésében megjelenő *Hrvatska lipa* csak egy évig élt (1875), Đuro Deželić irodalomkritikával és az irodalmi élet jelenségeire vonatkozó közleményekkel fémjelzett *Dragoljubja* két évig (1867—68), s ugyancsak két évfolyama jelent meg a realizmust programatikusan is szorgalmazó, a Milan Grlović szerkesztette *Hrvatski svjetozor* (1877—1878) és a jogpárti *Balkan* (1886—1887) c. folyóiratoknak. Valamelyest hosszabb életű — négy-négy évfolyamot megérvő — volt a fiatal August Harambašić szerkesztésében induló, jogpárti *Hrvatska vila* (1882—1885) és a Nikola Šimić szerkesztette *zadari Iskra* (1884—1887), míg a délszláv orientációjú, s a realizmus elvi vitáiba is beleszóló *dubrovniki Slovinac* a maga 7 évfolyamával (1878—1884) már a hosszabb életű folyóiratok kategóriájába sorolható.

Az utóbbiak közül kiemelkedik a *Vienac* és a *Dom i svijet*; ezek nemcsak a realizmus időszakát élik túl, hanem részben vagy egészében a *modernát* is.

A Nikola Kokotović szerkesztésében megjelenő jogpárti — vagyis exkluzívan horvát, antiillírista, antijugoszláv és antiszeró nemzeti programot szorgalmazó — *Dom i svijet* (1888—1923) csak első öt évfolyamával van jelen a horvát realizmus irodalmi életében, míg a korszakot egészében meghatározó, annak csaknem negyedszázados periódusában mindvégig jelenlevő orgánium a *Vienac* volt (1869—1903).

A XIX. századi horvát irodalomnak e legjelentősebb folyóirata (I. Frangeš, i. m. 279.) az egykori Illír Párt kiemelkedő tagjai — Strossmayer, Mažuranić, Kukuljević, Rački és mások — vezetésével álló, parlamenti többséggel rendelkező Néppárt „szórakoztató és tanulságos” sajtószerveként startolt, s elsősorban a családnak és a nőtársadalomhoz mint a gyér olvasótábor potenciálisan legnépesebb részéhez akart szólni. Az indulás évében a Matica ilirska kezdeményezésére megszűnt, a *Vienac*nak mintegy „helyet csináló” *Dragoljub* redaktora, Đuro Stjepan Deželić (1838—1909), a polihisztor mindenek író szerkesztette, majd Ivan Perkovac (1826—1871) politikus, közíró és Šenoára is ösztönzően ható, egyik legelső horvát realista elbeszélő szerkesztői évfolyamai következnének (1870—1871), hogy aztán Ivan Dežman ugyancsak kétéves intermezzója után August Šenoa vegye át a hetenként megjelenő lapot csaknem egy évtizedre, egészen a haláláig (1873—1881). A legendássá vált Szerkesztőt időszakunk határvonaláig Fran Folnegović (1881—1883), Vjekoslav Klaić és Mile Maravić (1883—1889), illetve Josip Pasarić követi (1890—1896), miközben a mi parciális — kapcsolattörténeti — szempontunkból a *Vienac* sem „gazdagabbnak”, sem „szegényebbnek” nem mondható, mint a nagy Redaktor előtt vagy az ő évtizedében volt: ekkor is az „üres”, semminemű hungarikát nem tartalmazó, illetve a néhány ilyen adalékkal is kiemelkedő évfolyamok váltják egymást a horvát realizmus e legfőbb orgániumának történetében.

A *Hrvatska lipa*, *Hrvatski svjetozor* és *Dom i svijet* nyolc évfolyamának kivételével — ezek bibliográfiai számbavétele még hátramaradt teendők —, e negyedszázad hat folyóiratának összesen negyvenkét évfolyama a kapcsolattörténeti témák alábbi keresztmetszetét tárja elénk.

1. A magyar társadalmi, művelődési és irodalmi élet korabeli jelenségeiről s a magyarországi horvát (és általában délszláv) etnikum életéről számszerűen nem sok adalék tudósít, de közülük néhány különös fontossággal bír. Így például a tudósítás műfajának továbbéléséről egy budai tájrajz tanúskodik a *Dragoljubban* (1868. 26. és 27. sz.), míg a *Vienac* a Magyar Tudományos Akadémiáról tájékoztat Radoslav Lopašić tollából (1888. 13. sz.). Franjo Ksaver Kuhač, a zeneszerző, muzikológus és folklorista (1834—1911) egy egész cikksorozatot szentel a Magyarországon élő horvátok körében szerzett tapasztalatainak (*Vienac*, 1878. 40—47. sz.), egy anonim szerző viszont a magyarországi szerbek életéről ír glosszát (*Hrvatska vila*, 1883. 4. sz.). S annak tanúságaként, hogy e negyedszázadban szinte teljesen kiszorul a horvát folyóiratokból a magyar—horvát (és más délszláv, illetve szláv) politikai viszonyok polemikus témaköre, az egész időszakban voltaképpen egyetlen jelentősebb ilyen tárgyú közleménysorozattal találkozunk, s az is a magyar—szlovák viszonyokat bírálja egy cseh szerző cikkének fordítása révén (vö. J. Noska cikkét Pomadjaren Slovak címmel Aleksandar Tomić fordításában: *Vienac*, 1869. 40—42. sz.).

2. A horvát—magyar művelődési és irodalmi kapcsolatokat érintő írások ugyancsak szerény számban fordulnak elő ebben az időszakban. Bogoslav Šulek (1816—1895), a szlovák származású illirista szerkesztő (1843—1846 között ő irányította a *Danicát*), a közíró, lexikográfus, történész és természettudós a szlavóniai nyelvi (és nem csak nyelvi) „magyarizmusról” értekezik (*Vienac*, 1875. 2. sz.), egy anonim szerző pedig Franjo Kuhač *Zbornik južnoslovenske narodne popijevke* (1871—1881) c. népzenei gyűjteménye kapcsán ír polemikus cikket a magyar—horvát (délszláv) népzenei kapcsolatokról (*Vienac*, 1879. 2. sz.). Srećko Lay a délszláv és a magyar népi mesterségek kapcsolatáról értekezik (*Vienac*, 1876. 2. sz.), s ugyancsak e legrangosabb korabeli folyóirat szentel ismertetőt Obernyik Károly—Bulyovszky Gyula—Egressy Gábor *Brankovics György* c. történelmi szomorújátékának (1869. 43. sz.).

3. Ebben az időszakban több, *hungarikát is tartalmazó horvát (délszláv) népköltési alkotás* lát napvilágot a horvát folyóiratokban. Ferdinand Plohl a *Lepa Kata vu Budimu rasla* c. népdal teszi közzé (*Dragoljub*, 1868. 15. sz.), Miroslav Alačević Nagy Lajos királyról szóló népeket közöl (*Slovinac*, 1879. 5. sz.), egy anonim szerző a *Madjarka* c. balladát (*Slovinac*, 1880. 17. sz.), Vid Vuletić—Vukasović pedig a *Podigo se budinski bešlaga* c. folklór alkotást publikálja (*Slovinac*, 1881. 14. sz.), hogy e dubrovniki folyóirat külön figyelemre is érdemes

sorozatát Melko Lucijanović közlése zárja le (*Borba Nemanjića s banicom Madžarkinjom*, 1881, 17. sz.).

4. A *Zrínyi-kultusz* ebben az időszakban is több műfajban van jelen, s még intenzívebb, mint a kiegyezést megelőző korszakban volt.

A *historiográfia és a történelmi publicisztika* műfajában a történelmi együttélés egyéb, nem a Zrínyiekkel kapcsolatos eseményét vagy személyét alig is érintik ebben a negyedszázadban: egyedül Vjekoslav Klaić — az egy évfolyamot megért *Hrvatska lipa* szerkesztője, majd a *Vienac* társszerkesztője 1883—1889 között — megemlékezését kell kiemelni, amely 1848 júliusáról, vagyis Jelašić bankodásának kezdetéről s a horvát—magyar fegyveres összeecsapás elűstétéről szól (*Vienac*, 1885. 27. sz.). Minden más említésre méltó a Zrínyi-családfával kapcsolatos.

Zrínyi Miklós horvát báróról és szigetvári hősről (1508—1566) a *Vienac* cikkezik több ízben is: Hugo Badalić általános életrajzi áttekintést ad (1876. 42. sz.), Ferdo Šišić a majdani legendás hős és a boszniai Mehmed basa 1554-es párbaját eleveníti fel periódikatörténeti korszakunk határán (1893. 27. sz.), R. Kank pedig Szigetvár kapitányának utolsó napjait ecseteli (1879. 22. sz.).

Gróf Zrínyi Péterről, a horvát végek főkapitányáról, majd horvát báróról, Wesselényi Ferenc halála után viszont a Habsburg-ellenes összeesküvés vezérééről (1621—1671) ugyancsak a *Vienac* cikkezik: az 1871-es jubileum évében az Ivan Perkovac szerkesztette folyóirat tematikus számot ad ki az összeesküvők tiszteletére (17. sz.), s ebben egy névtelen szerző az összeesküvés vezérével, Franjo Rački pedig vele és összeesküvő társával, Frangepán Ferenc Kristóffal (1620—1671) foglalkozik. Amikor viszont sor kerül a két tragikus végű zendülő halmvainak hazahozására, a *Hrvatska vila* emlékezik meg róluk (1884. 9. sz.).

Anna Katarina Frankopanska-Zrinska grófnő személyéről Ivan Kukuljević Saknicki, a kétnyelvű — horvát és német nyelven egyaránt publikáló, — lírikus drámaíró, novellista, filológus és irodalomtörténész (1816—1889) négyrészes tanulmányt közöl a *Dragoljub* 1868. 37—40. számaiban, Ivan Zahar lírikus, novellista, műbíráló és közíró (1845—1907) pedig a *Vienac* említett Zrínyi-számában emlékezik meg róla (1871. 17. sz.). Tadija Smičiklas filológus, kritikus és irodalomtörténész ugyanott Katarina Frankopanska horvát írónőről értekezik, R. Lopašić viszont Zrínyi Péter és Frangepán Katalin leányáról, I. Rákóczi Ferenc, majd Thököly Imre feleségéről, azaz Zrínyi Ilona (1643—1703) horvátországi szerepléséről ír tanulmányt (*Vienac*, 1890. 37. sz.).

A *verses megemlékezések* műfajában sem kevésbé gazdag e negyedszázad Zrínyi-kultusza.

A szigetvári hősnék verset szentel a görög származású Dimitrija Demeter (1811—1872), az illírlista neves drámaíró s méltatlanul mellőzött lírikus, epilógust írva Körner Zrínyi-tragédiájának jubileumi zágrábi

előadásához (*Dragoljub*, 1867. 2. sz.). Ivan Subotić és Žarkoljub Filipašić ugyancsak a *Dragoljub* hasábjain közöl verses megemlékezést (1867. 10. sz.; 1868. 46. sz.), míg Petar Preradović, a korszak legnépszerűbb hazafias költője (1818—1872) a *Vienac*ban járul hozzá a szigetvári hős kultuszának kiteljesítéséhez (1869. 18. sz.). Az inkább irodalomszervező, mint író, s fiatalon elhunyt Ivan Dežman 18 folytatásban (!) közli Zrínyi-poémáját az induló *Vienac*ban (1869. 30—44., 46., 48. és 49. sz.), s Ivan Zahar ugyanott (1871. 38. sz.) állít verses emléket Zrínyi Miklós kardjának...

Gróf Zrínyi György horvát bánnak, a kezdetben Bethlen Gábor pártján álló, majd a Habsburgok oldalán ellene forduló politikusnak és hadvezérnek szintén verssel tiszteleg az immár Šenoa szerkesztette *Vienac* (1875. 26. sz.), s itt említjük meg, hogy a Šenoa-időszakot megelőzően a korszaknak e legjelentősebb horvát folyóirata Frangepán Ferenc / Frane Krsto Frankopan saját, horvát nyelven írott versét is közlésezi a már többször említett jubileumi számban (1871. 17.). Ugyancsak a *Vienac* közli Božidar Kukuljević Ivan Antun Zrinjskinek szentelt verses megemlékezését (1882. 17. sz.), s e késői Zrínyi-sarjhoz intéz verset a maga indította folyóiratban August Harambašić (1861—1911), a jogpárt népszerű bárdja is (*Hrvatska vila*, 1884. 14. sz.), míg az összeesküvő család nőtagjáról, Ana Katarina Frankopanska-Zrinska grófnőről a jóval jelentéktelenebb Stjepan Horvat emlékezik meg e műfajban (*Dragoljub*, 1868. 38. sz.). Végül megemlítjük, hogy a horvát irodalomtörténet a keveset író, de tehetséges lírikus Andrija Palmović (1844—1916) legidőállóbb, nagyobb kompozíciójának épp a jogpárti tendenciával áthatott *Zora Veronika Zrinska* c. alkotását tartja, mely a *Vienac* 1878. 2. és 3. számában jelent meg.

A *recenzió és kritika* műfaja a Zrínyiekkal kapcsolatos néhány műalkotás népszerűsítésével járul hozzá az alapjában véve Pest- vagy Bécs-ellenes, a horvát hősiességet és a hódító hatalmakkal szembeni oponálást dicsőítő, hazafias kultusz kiteljesítéséhez.

Így például a *Vienac* a szigetvári hős elestéről szóló horvát elbeszélés latin fordításának, továbbá Frangepán Ferenc horvát versének és a *költő* Zrínyi Miklósról szóló költeményeknek meg az olasz Baiamonte Tiepolo Zrínyieket is dicsőítő énekének szentel ismertetőt (1881. 49. sz.), a *Dragoljub* pedig a Zrínyi-operáról közöl méltatást Ivan Folnegovićtól (1868. 41. sz.). Eugen Kumičić elbeszélő és regényíró (1850—1904) egyik főművéről, a Zrínyi—Frangepán összeesküvésről szóló történelmi regényről — mely korszakunk határán, 1892—1893-ban jelent meg folytatásokban a *Dom i svijet* lapjain, s amely „a jogpárti Ausztria-ellenesség utolsó fellobbanása” a horvát irodalomban (I. Frangeš, i. m. 393. p.) — a zadari *Iskra* közöl méltatást (1893. 15—16. sz.), s ugyanott lát napvilágot Iligin Dragošić ötrészes, a Zrínyi-családfa elveszését sirató fantáziájának értékelése is (*Iskra*, 1893. 9—10. sz.).

5. A magyar fordításirodalmat e negyedszázadban három klasszikusunk: Petőfi, Jókai és Madách képviseli.

Ellentétben a kiegyezés előtti időkkel, amikor mindössze két versének fordítása lát napvilágot a *Slavonac* lapjain, Petőfi most viszonylag sokat fordított költő a horvát periodikában: ifj. Ivan Vončina, Milivoj Šrepol, Rikard Katalinić-Jeretov és Draško Helvetiĉ továbbviszi J. E. Tomić *Slavonac*-beli kezdeményezését, s 1876 és 1892 között 17 Petőfi-verset ültetnek át horvatra.

Vončina a *Vienac*-ban indítja e sorozatot (*Esik, esik, esik; Az én képezeletem nem...; Álmodom-e?*, 1876. 22. sz.), majd Helvetiĉ folytatja ugyanott (*Száz alakba*, 1883. 33. sz.), illetve a *Hrvatska vilaban* (*Nézek, nézek kifelé...*, 1883. 6. sz.). Ezt megelőzően azonban Helvetiĉ már 1881-ben is publikált Petőfi-fordítást két vidéki, a mi gyűjtésünkben nem szereplő horvát folyóiratban: az *Esik, esik, esik; Lant és kard; Ha férfi vagy, légy férfi* és a *Remény* átköltése a sušaki *Sloboda* 1881. 55. és 58. számában látott napvilágot, a *Mi volt nekem a szerelem?* és egy azonosítatlan Petőfi-vers átköltése pedig az eszéki *Zvezda* 1881. 4. és 5. füzetében (vö.: Sava Babiĉ, i. m. 355. p.).

Milivoj Šrepol fél évtized múltán ismét a *Vienac*-ot vonja be a recepció orgánumainak körébe — a folyóirat 1887. 31. és 33. számában a *Kard és lánc*, illetve *A költő s a szőlővessző* jelenik meg Šrepol fordításában —, hogy aztán Katalinić-Jeretov az 1891-ben újrainduló zadari *Iškrát* is beírja a magyar—horvát fordítástörténetbe: a folyóirat 1892. 7—8. és 11—12. számában az ő átköltésében lát napvilágot a *Lant és kard*, az *S. K. emlékkönyvébe* s egy azonosítatlan Petőfi-vers. Ugyanebben a perióduszáró évben egy újabb horvát fordító, Milan Begović is bekapcsolódik a recepcióba, s a zadari *Narodni list* hasábjain két Petőfi-fordítást tesz közzé (vö. S. Babiĉ, i. m. 359. p.).

Ha a fentiekhez hozzáadjuk még, hogy időszakunk kezdetén az induló *Dragoljub* egy elbeszélést is közöl költőnkől (*A szökevények*. Ford. B. L., 1867. 40. sz.), akkor e negyedszázad a vonatkozó szempontból igen gazdagnak, némi túlzással akár a Petőfi-recepció korszakának is minősíthető.

Nem úgy a Jókai-fordítás, amelynek intenzitása ebben a periódusban szembeütően mecsappant, s csupán a *Dragoljub* két évfolyamára korlátozódott: Đuro Deželiĉ folyóiratának első évfolyamában egy, még azonosítatlan Jókai-elbeszélés fordítása jelenik meg két részletben (1867. 47. és 48. sz.), a második évfolyamban viszont 13 folytatásban a *Fehér rózsza* lát napvilágot (1868. 13—25. sz.). Mivel azonban e negyedszázadban két Jókai-mű könyv alakban is megjelenik Zágrábban — 1880-ban a *Kárpáthy Zoltán*, 1889-ben pedig az *Elesett neje* —, vagyis szerzőnk potenciális népszerűségéhez a könyvkiadás is hozzájárul ekkor: a *Dragoljub*-nak e két fordítása nyilván arról tanúskodik, hogy a hor-

vát realizmus negyedszázadában a folyóirat-recepció meglehetősen szerény volt.

Időszakunk kapcsolattörténeti anyagát méltán zárja *Az ember tragédiája* folyóirat-ízeltője. Zmaj 1890-ben Újvidéken kiadott, majd ugyanabban az évben változatlan utánnyomásban Zágrábban is megjelent fordításából ugyanis a *Vienac* már a könyv alakban való megjelenés előtt részletet közöl, Zmaj Jovan Jovanović: *Ulomak iz Madačeve „Čovekove tragedije”* címmel a folyóirat 1889. 30. száma nyújt ízelítőt a fordításból, hogy a következő évfolyamban Milivoj Šrepel — a Pčotfi-író — kétrészes tanulmánya jelenjen meg, amely behatóan foglalkozik mind a Tragédiával, mind Zmaj fordításával (*Vienac*, 1890. 22. és 23. sz.). Két év múltán viszont a zadari *Iskra* tér vissza Madách és Zmaj művére, P. Radić kétrészes tanulmányának közlésével (1893. 3. és 5–6. sz.). Ezek szerint tehát a horvát irodalmi életben is ez a „Zmaj költőiségén átszűrt — helyenként még ez a szó sem súlyos: travesztált — Tragédia alakította majdnem fél évszázadon át... Madách írói képét” (Szeli István: A Tragédia délszláv képe. In: *Utak egymás felé*, Újvidék, 1969. 74. p.).

E portréformálás kezdete pedig a horvát irodalomban általában s külön a periodika-, illetve a magyar–horvát kapcsolattörténetben is egybeesik egy merőben új időszak, a századunkba átnyúló s itt kiteljesedő *moderna* kezdetével.*

* Jegyzeteinkhez a már idézett irodalom mellett felhasználtuk még: Bori Imre: *Irodalmak — kölcsönhatások*, Forum, Újvidék 1971; Bosnyák István: XIX. századi horvát folyóiratok magyar és magyar–horvát anyagának repertórium (kézirat); Bosnyák István (szerk.): *Délszláv—magyar irodalmi kapcsolatok II. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék 1984*; Čurčić, Marija: Bibliografija knjiga iz mađarske književnosti prevedenih na srpskohrvatski jezik. In: Imre Ban—Janoš Barta—Mihalj Cine: *Istorija mađarske književnosti*, Matica srpska—Forum, Novi Sad, 1976; A Jókai-jubileum és a nemzeti díszkiadás története. In: *Jókai Mór összes művei*, 100. köt. Révai Testvérek, Budapest, 1898; Šicel, Miroslav: *Književnost moderne*. Povijest hrvatske književnosti V. Liber—Mladost, Zagreb, 1978.